

JUNAYDULLO HOZIQLING SHE'RIY MAHORATI

The Poetic Mastery of Junaydullo Hoziq

**Sayfiddin
RAFIDDINOV,**
O'zbekiston Respub-
likasi FA O'zbek tili,
adabiyot va folklori
institutining katta
ilmiy xodimi, filologi-
ya fanlari nomzodi,
dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr o'zbek adabiyotining zabardast zullisonayn shoiri Hoziqning she'riy mahorati, asarlaridan namunalar, shoirning san'atkorligiga oid tahlil va talqinlar berilgan. Xususan, shoirning irfoniyligi – so'fioning qarashlari, ayrim timsol va istilohlarning ma'no va mazmunlari misollar asosida ochib berilgan

Kalit so'zlar: Hoziq, Amir Nasrullo, devon, qo'lyozma, majoz, haqiqat, shoir, she'r, dunyo, tawhid, tasavvuf, fano, zamon ahli.

Abstract. This article examines the poetic mastery of Hoziq a prominent 19th-century Uzbek poet who wrote in both Uzbek and Persian and presents samples of his work alongside an analysis and interpretation of his artistry. In particular, it elucidates the poet's mystical and Sufi perspectives, as well as the meanings and connotations of specific symbols and terms, through illustrative examples.

Keywords: Hoziq, Amir Nasrullo, divan, manuscript, metaphor (majaz), truth (haqiqat), poet, poem, world, tawhid, Sufism, fana (annihilation of the self), contemporaries.

Kirish. Hoziq XIX asrdagi o'zbek adabiyotining iste'dodli shoiri, tarjimonlaridan biridir. Junaydullo Islomshayx o'g'li, (taxallusi Hoziq) taxminan XVIII asrning oxirlarida tug'ilib, 1843-1844-yillarda Buxoro xoni amir Nasrullo tomonidan Shahrisabzda (hozirgi Kitob tumanida) qatl etilib, boshi amirga yuborilgan. Ma'lumotlarga ko'ra shoirning boshsiz jasad hozirgi Qashqadaryo viloyatining Kitob shahri sharqida joylashgan Mullo Oxund qabristoniga dafn qilingan.

Hoziqdan bizga qadar o'zbek va tojik tillarida yozilgan she'riy devon, fors tilida yozilgan "Yusuf va Zulayxo" dostoni,¹ "Voqeoti islomiy" hamda tarixiy-biografik xususiyatga ega "Avlodlar shajarasi" risolasi, shuningdek, Mahmud Chag'iniyning tibbiyotga oid "Qonuncha" asariga yozilgan "Tahqiq ul-qavoid" nomli sharhi yetib kelgan.

Natijalar va muhokamalar

Junaydullo Hoziq deganda ko'z o'ngimizda avvalo o'zbek va tojik tillarida rang ba rang lirik she'rlar yozgan shoir gavdalanadi. Hoziq haqi-

¹Чунайдуллоҳи Ҳозиқ. Юсуф ва Зулайхо. Таҳияи матн, шарҳи луғоту тавзеҳот ва муқаддимаи Шамсиддини Нуриддин ва Дилоро Валисова. – Душанеб: МН «Дониш», 2023. – 310 с.

E-mail: sayfiddin.say-
fulloh@gmail.com
ORCID ID: 0009-0005-
2090-9654

Yetib kelgan/ Received:
18.04.2026
Qabul qilingan / Accept-
ed: 05.09.2026

da o'sha davrning san'atkor shoiri va tazkiranavisi Fazliy Namangoniy ham "Majmuai shoiron" nomli mashhur tazkira asarida shunday ma'lumotlarni beradi:

Junayd onki, dar dini xud sodiq ast,
Taxallus varo dar suxan Hoziq ast.

*(Junayd o'z dinida sodiq odam,
Taxallusi esa she'rda Hoziqdir.)*

Ba ash'ori turkiy ast sohib hunar,
Zi toziyu zi forsiy bahravat.

*(Turkiy she'riyatda hunarga ega,
Arab va fors tillaridan bahramanddir.)²*

U she'rlarida majoziy va haqiqiy ishq sir-sinoatlarini, oshiq va ma'shuqlik munosabatlarini, ishqning turfa dard va hayajonlarini yuksak mahorat bilan bayon qilib berdi. Uning lirikasida insonning qadr-qimmat, taqdir va dunyo bevafoqligi, boylik va kambag'allik kabimavzulari teran ifodalangan. Hoziq she'riyatida turli lafziy va ma'naviy san'atlarni, so'z o'yinlarini, qochirimlar, o'xshatishlar va to'liq qofiya va radiflarni ko'rishimiz mumkin. Uning asarlarida so'z tanlash va fikrni lo'nda, ammo ta'sirli ifodalash qobiliyati yaqqol ko'rinadi. Shoirning misralari ohangdorligi, ta'sirchanligi bilan ajralib turadi, shu sababli ko'plab g'azallari o'z davridayoq hofizlar tomonidan kuylangan. Hoziq Qo'qon, Buxoro va Xeva xonliklarining saroyida xizmat qilganligi, xonlar saroyidagi ziddiyatlarni, adolatsizliklarni o'z ko'zi bilan ko'rganligi uchun ayrim g'azallari isyonkorona ruh ko'zga tashlanadi. Bunday g'azallarda saroy muhiti bilan kelisha olmagan va musofirlikda hayot kechirgan shoir ko'z oldimizda gavdalanadi.

Shoirning g'azal va muxammaslarida Allohga munojot, iltijolar, uning har bir ishga qodirligi va yagonaligi hamda Alloh Rasuliga bo'lgan muhabbatini izhor etadi, yaratilarning eng ulug'i bo'lgan Muhammad alayhissalomning bir qator sifat va fazilatlarini keltirib o'tadi.

So'fiyona g'oyalar va qarashlar, tasavvufiy hol va maqomlar, irfoniy-axloqiy munosabatlar, dunyoning bevafoqligi va hok. mavzular haqida fikr mulohazalar yuritiladi. Hoziq devonida tavhid va tasavvuf ruhida ayrim baytlarga e'tibor qaratmoqchimiz:

Ba g'ayri fazli tu ey Haq, nayam panohe maro,
Ki har chā hast, zi tu hastu g'ayri tu hech ast.

*Ey Haq, Sening fazlingdan boshqa menga panoh yo'q,
Chunki bor narsaning barchasi Sendan, Sendan boshqasi hechdir.*

Har chā doram zi karamhoi tu doram, yo Rab,
Bandai tuyamu be tu nayam sohibhol.

*Ey Robbim, mendagi barcha narsa Sening karamingdandir,
Men Sening bandangmanu, Sensiz hech narsaga ega emasman.*

Nuri Haq dar dili man qilvagar omad ba karam,
Zulmati nafs zi anvori Xudo gardid adam.

² Фазлий Намангоний. Мажмуаи шоирон. Тошкент. 2018. / Таржимон . Махмуд Ҳасаний/ 165-б.

*Haq nuri qalbimda uning karami bilan jilva qildi,
Nafs zulmati Allohning nuri bilan yo‘q bo‘ldi.*

Hoziq, agar ba dargahi Haq yobī intisób,
Az lutfi ȳ shavī zi du olam sarfarozi.

*Ey Hoziq, agar Haq dargohiga bog‘lansang,
Uning lutfi bilan ikki dunyoda aziz bo‘lasan.*

Uning lirikasi mazmunan rang-barang bo‘lib, unda majoziy va ilohiy ishqning sir-sinoatlari, zamon muammolari, johil va odil hukmdorlar haqida mulohazalar, muhabbat va sadoqat mavzulari, yuksak insoniy qadriyatlar va hok. mavzular ifodalangan.

Hoziq she‘rlarida ilohiy ishq barobarida, majoziy ishq, insonlarga bo‘lgan muhabbat, hayotni sevish, go‘zallikka intilish va tabiat manzaralariga mahliyolik kabi his-tuyg‘ular ham atroficha aks etgan. Ba‘zan har bir ishqiy bayt ortida tavhidga dalolat qiladigan yokitasavvufning biror nozik ma‘nosiga ishora etadigan satrlar ham go‘yo uchrab turadi. Ozgina e‘tiborsiz bo‘lgan o‘quvchi ularni payqamay qolishi ham mumkin.

Shoir lirik qahramoni ayrim she‘rlarida o‘tgan baxtli kunlar, yor visoli va shodliklarga boy damlarni hasrat bilan yodga oladi, odamlarning bevafoqliklaridan shikoyat qiladi.

Shuningdek, shoir g‘azallarida qarama-qarshi ma‘nolarni, foni va boqiy dunyo haqiqatlarini san‘atkorlik bilan o‘quvchilarga yetkazadi. Jumladan, uning bir g‘azaliga e‘tibor beraylik:

*Dimog‘im illatin, bag‘rimni dog‘in may iloj etmaz,
Kavokib gardishidindur bu g‘am vaz‘in mizoj etmaz.*

*Dema toji erur shahning g‘am o‘di boshina chixmish,
Bu ma‘ni joniga kim ravshan o‘lsa taxtu toj etmaz.*

*Namoz-u ro‘zadin bag‘rin o‘lan oshiqlari so‘rma,
Nechukkim podshoh vayron o‘lan yerni xiroj etmaz.*

*Fano ahlig‘a xavfi vormu shayton birla Tangridin,
Ki o‘g‘ri muflisi toroj qilmas, shoh boj etmaz.*

*Kel, ey Hoziq, bu dunyoni taloq et, kimsa er o‘lsa
Er o‘lub bu taliqa-la bisoti izdivoj etmaz.*

G‘azal aruz vaznining ramali musammani mahzuf (*foilotun foilotun foilotun foilun*) vaznida yozilgan. Unda pand-axloq, tasavvufiy g‘oyalar, dunyodan voz kechish, rindlik va lirik chekinishlar va boshqa masalalar qalamga olingan.

1– bayt:

**Dimog‘im illatin, bag‘rimni dog‘in may iloj etmaz,
Kavokib gardishidindur bu g‘am vaz‘in mizoj etmaz.**

Ya‘ni, dimog‘imdagi (ruhiyatimdagi) xastalik va bag‘rimdagi dog‘larni oddiy may (sharob) davolay olmaydi. Bu o‘rinda «may»ni ilohiy ishq deb yoki dunyoviy sharob deb yoki qandaydir

taskin bervchi narsa deb tushunsak ham baribir ularyulduzlarning aylanishidan (falakdan) yetgan g'amni, aritilmaydi. Falakni yashirin tashbih sifatida taqdir deb, mayni g'amni aritish vositasi deb talqin qilganimizda ham baribir ular taqdirni o'zgartirolmaydi. Insonning ichki dardi ilohiy va azaliy bo'lsa, uni na moddiy narsa, na boshqa narsa o'zgartirolmaydi. Chunki bunday g'amlar aslida insonning harakatidan emas, azaliy qadar va qarorning hukmidan paydo bo'ladi. Bu dunyoga begona bo'lgan ruhni hech narsa qoniqtira olmaydi.

2-bayt:

**Dema toji erur shahning g'am o'di boshina chixmish,
Bu ma'ni joniga kim ravshan o'lsa taxtu toj etmaz.**

Shohning boshidagi tojni toj dema, balki uning boshidan o'rin olgan g'am olovi (alangasi) deb bil. Kim bu ma'no, bu haqiqatdan voqif bo'lsa, ya'ni shohlikning mas'uliyati naqadar og'ir va tahlikali ekanligini anglasa, u aslo bunday mansab va lavozimni orzu qilmaydi. Bu o'rinda tashbihi muzmar – yashirin tashbih bor. Ya'ni shohtojining shakli va tilla rangi alangaga o'xshatilmoqda. Aslida bunday ma'nolar mumtoz adabiyotimizda aytib kelingan. Saroy muhiti va podshohga yaqin yurishning tahlikali tomonlarini ko'rgan va his qilganshoir yuqoridagi mulohazalari bilan o'rtoqlashmoqda.

3-bayt:

**Namoz-u ro'zadin bag'rin o'lan oshiqdari so'rma,
Nechukkim podshoh vayron o'lan yerni xiroj etmaz.**

Ishq yo'lida bag'ri vayron, zohiri xarob bo'lgan, borlig'ini yor yo'lida fido qilgan oshiqlardan ha, deb namozu ro'zasining hisobini so'rayverma, ularning Alloh huzurida sen bilmaydigan hisob-kitoblari bor. Chunki odil podshoh vayronaga aylangan, xarob bo'lgan, behosil yerlardan xiroj – hosil olmaydi.

Bu baytda shoir ibodatni inkor qilayotgani yo'q. Balki oshiqning rindlik va Haq ishqiga g'arq bo'lish holatiga ishora qilmoqda. Odatda bunday oshiqda "istig'roq" (Olloh ishqida o'zini yo'qotish) holati kuchli bo'lib, "men"lik holatiyo'q bo'ladi. Islomda ham "men"ligi barboduaqli zoyil bo'lgan kishidan, majnun va devonalardan ibodat soqit bo'ladi, deyiladi. Podshoh (Alloh) hamko'ngli vayrona va xarob bo'lgan kishidan xiroj (buyurgan ibodatining) natijasini so'ramaydi.

4-bayt:

**Fano ahlig'a xavfi vormu shayton birla Tangridin,
Ki o'g'ri muflisi toroj qilmas, shoh boj etmaz.**

Fano ahli-dunyodan voz kechgan, fano maqomiga yetgan kishining Shaytonning (iymonni o'g'irlashidan) yoki Tangrining qahridan qo'rquvi yo'q. Chunki o'g'ri muflis – kambag'al, bechora bir kishining uyiga kirmaydi. U doimo boylarning o'yini o'marishni ko'zda tutadi. Shohu podshohlar ham bunday muflisdan boj, soliq olmaydilar. Bu o'rinda ham yashirin tashbih bor. Insonning behuda hoyu havaslari, cheksiz orzu-istaklari bo'lmasa, Shayton unga ta'sir qilolmaydi, bor-yo'qini Tangri yo'lida sarflagan, fido qilganinson esa so'roq-savoldan, hisob-kitobdan so'ralmaydi.

5-bayt

**Kel, ey Hoziq, bu dunyoni taloq et, kimsa er o'lsa,
Er o'lub bu taliqa-la bisoti izdivoj etmaz.**

Dunyoni taloq qilish, uch taloq qilish tushunchasi mumtoz adabiyotimizda, tasavvufiy gʻazal-larda tez-tez uchrab turadi. Hozir ham oʻziga xitob qilib, agar haqiqiy er, Haq oshigʻi boʻlsang, bu dunyoni taloq qil. Undan voz kech, uning hoyu havaslariga oʻralashib, Haq yoʻlidan gʻaflatda qolma. Chunki, haqiqiy er (mard) kishi bu taloq qilingan xotin (dunyo)niqayta nikohiga olmaydi, u bilan bir toʻshakda yotmaydi...Bu oʻrinda dunyo “bevafo xotin”ga oʻxshatilib, undan yaxshiliklar kelmasligiga ishora qilinmoqda.

Koʻrib oʻtkanimizdek besh baytli moʻjaz gʻazalda podshoh saroylarida uzoq xizmat qilgan, masjid-madrasa va xonaqolarda soʻfiylar bilan muloqotda boʻlgan shoirning oʻzaro ziddiyatli qarashlari oʻrin olgan. Unda yaxshilik va yomonlik, zohiriy va botiniy maʼnolar, maʼrifat va jaholat kabi jihatlar qarama-qarshi qoʻyilgan. Pirovardida ishq va oshiqlikning xayrli oqibatlar, ruhiy ozod boʻlishning, fano maqomlarining nurli istiqbollari hayotiy misollar, tasavvufiy tushunchalar orqali mahorat bilan ochib berilgan.

Hozir lirikasida oshiq obrazi koʻpincha yorning jafosi, raqiblarning makri va zamon nokasla-rining beqadrli tufayli ruhiy iztirob chekib yashaydi. Shoir umrning, gʻanimat damlarning, mu-habbatning qadriga yetmaydigan insonlardan mahzun boʻladi.

U bir baytida ishqning oʻz sirri borligi va uni har bir nodonga aytmaslik kerakligini aytadi:

Hozir, magoʻ ba bexiradon rozi ishqro,

Az anbaru abir kashad govu xar chā haz!

Hozir beaqlarga ishq sirrini oshkor qilma, anbaru abir (xushboʻyliklar, atrlar)dan eshaku mol qanday ham bahra olsin?!

Shoirning koʻpchilik sheʼrlari oshiqona, lirik xarakterga ega boʻlsa-da, gʻazallar orasiga joylashtirilgan ayrim misra va baytlarda jahonning motamsaro, gʻamu gʻussa makoni ekaniga ochiq-oydinishoralar ham uchraydi:

Jahon motamsarosi ichra bir dam boʻlmadim gʻamsiz,

Koʻzimdin yigʻlatib oqizdi qon dogʻi balojoʻlar.

Shoir oʻzining koʻpchilik ishqiy gʻazallarida mahbubaning husnu malohatini taʼrif va tav-sif etib, uning goʻzal qiyofaini juda mohirlpk bilan tasvirlab beradi, oshiqning sevgi iztiroblari, mahbubaning sitamgarligi favquloddatashbihlar, sifatlashlar, jonlantirishlar va tajohuli orif kabi sanʼatlar orqalisheʼriy satrlarda bayon etiladi:

Har zamon oshiqlara ul mah itob ustindadur,

Qatl etargʻa ikki qoshi ijtinob ustindadur.

Kyeldi maydon soridin ot oʻynatib, qatl etgali,

Ishq elining holi goʻyo iltihob ustindadur.

Ulqaro gesoʻsidur ishh ahli ohidin qaro,

Mor yangligʻ choʻlgʻanurkim, pechu tob ustindadur.

Surmadindurkim qaro ul ikki jodu koʻzlari,

Ishvasidin ishq elin joni azob ustindadur...

Hozirning bir qator oʻzbekcha va tojikcha lirik sheʼrlari xalq orasida kuyga solinib kuylanib keladi. Ayniqsa, uning “Be ruxat boz ol, ki gul uftod dar gulzor zor” (Yuzingsiz gulzorda gul oyoq ostida zor-zor yigʻlaydi), “Muhabbat mehnatin bilgan kishi rohat pisand etmas” satrlari bilan bosh-lanuvchi gʻazallari bunga misol boʻla oladi³.

³ Қаранг: Ўзбек адабиёти тарихи. 5 жилдлик. 4-жилд. Мазкур асар. 218-219-бетлар.

Hoziq she'ri, so'zni qadrlaydi. Yaxshi she'r aytish har kimning ham qo'lidan kelmasligini tez-tez eslatib turadi. So'z bir gavhar bo'lsa, she'r uni qadrini ikki baravar oshiradi. Balog'at va fasohat bilan aytilgan so'zlarning qadri baland bo'ladi. She'r islomda hatto hazrat Payg'ambar alayhissalom nazdlarida ham qiymatga molikligini Hasson degan shoir misolida ko'rsatib beradi.

Suxanro she'r baxshad zebi digar,
Shavad az nazm afzun qadri gavhar.
Agar xud she'r husne nabudā,
Ba Hasson kay Nabī ehson namudā.

*So'zga she'r o'zgacha bir go'zallik bag'ishlaydi,
Nazm bilan gavhar (so'z)ning qadri ortadi.
Agar she'rning o'zida husn, maftunkorlik bo'lmaganda edi,
Hassonga Payg'ambar ehtirom ko'rsatarmidi?*

Shoir she'ri hazrat Payg'ambarimiz ham qo'llab-quvvatlaganlarini Hasson ibn Sobit misolida keltirmoqda.

Ma'lumki, Hasson – Islom tarixidagi mashhur sahoba bo'lib, Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomning xos shoirlaridan bo'lgan. Islomni himoya qilishdahamda mushriklarning haqoratimiz she'rlariga javoblar yozishda jonbozlik qilgan. Payg'ambarimiz alayhissalom u kishiga "Hasson, ularga(mushriklarga) javob ber! Alloh seni Jabroil bilan quvvatlasin", deb aytgan ekanlar. Shoir shu voqeani dalil qilib, she'rning sehrini va hikmatini qadrlashga chaqiradi. Zamonasining past tabiatli, iste'dodsiz shoirlariga qarshi chiqadi, ularni tanqid qiladi:

Maneh ba she'ri kaji sifla zinhor angusht,
Ki misrai g'alatash megazad chu mor angusht.

*Zinhor past tabiatli kishining egri she'riga barmoq tekkizma,
Chunki uning xato misrasi ilon kabi barmog'ingni chaqadi.*

Bu o'rinda shoir past saviyali she'rlarni o'qishga o'ralashib vaqtni behuda o'tkazmaslik kerak, chunki isrof bo'lgan vaqt hamilon chaqqani kabi senga faqat alam va zarar keltiradi, demoqchi shoir.

Lekin shoir fikricha shuursiz, saviyasiz, ilmsiz kishilar shu qadar she'r yozishga kirishib ketganlaridan, shoir she'r yozishdan uyalib ketgani, or qilganini shunday ifodalaydi:

Beshuuron on qadar dar she'r pechidand, hayf,
Dar suxan aknun maro nang ast, dar ash'or – or!

*Aqlsiz, saviyasizlar she'rga shu qadar o'ralashib ketishdiki,
afsus endi so'zlash men uchun uyat, she'r aytish esa – or bo'lib qoldi!*

Hoziq jamiyatdagi adolatsizlik, faqirlik va tengsizlikni, mehr-oqibatsizliklarni tanqid qiladi. Uning lirikasida boylik va kambag'allik farovonlik va qo'li qisqalik kabi mavzular ham alohida qalamga olinadi.

Kambag'allikning qiyin bir sharoit ekanligini vaharakatda barakat borligini ham eslatadi. Har holda oltin va kumushning inson uchun kerakli va ayni paytda boylik inson hayotining farovon-

ligini ta'minlovchi omil ekanini ham goh oshkoro goh kinoyaomuz eslatadi. U bu haqda alohida g'azal ham bag'ishlaydi:

Simu zar tahsil kun gar obr̄y mexohadat,
Obr̄ye dar ʧahon kay behtar az simu zar ast?!

*Agar obro' istasang, kumushu oltin to'pla,
Axir bu dunyoda obro' kumushu oltindan yaxshiroq bo'lganmi?!*

Hoziq kinoya bilan aytadiki, oltin va kumush insonga kuch, ruhiy quvvat bag'ishlaydi. Eng qiyin damlarda ham mol-dunyoevasini qo'llab-quvvatlaydi. Mol-dunyoni Xudo yo'liga sarflasang Xudo ham sendan rozi bo'ladi. O'rni sarflangan boylik kishiga jannatning yo'lini ko'rsatib qo'yadi. Demak, joyida qilingan ehson dinga ham quvvat bag'ishlaydi, uning rivojlanishiga sabab bo'ladi...

*Nurbaxshi didahovu halli mushkilhost zar,
Quvvati din ham agar donū, zi zarri ahmar ast.
Nest badtar do'zaxe az bezariyu muflisi,
Rost go'yam, zar kalidi bog'i Xuldu Kavsar ast.
Zar (oltin) ko'zlarga nur bag'ishlaydi va mushkullarni hal qiladi,
Bilsang dinning quvvati ham shu qizil oltindandir.
Zarsizlik va kambag'allikdan yomonroq do'zaxyo'q.
Rostini aytsam zar Jannat va Kavsarining kalitidir.*

Odatda kishi infoq-ehson qilsa, Allohga ham xush keladi va saxovat riyosiz, xolis bo'lsa, Alloh bandasidan rozi bo'ladi. Shoir odamlarning shu odatiga ishora qilib, banda mol-dunyo vositasida Xudoni har rozi qilsa, boshqa gaplarga hojat qolmasligini ta'kidlaydi:

Metavon bo zar Xudoro ham zi xud xushnud soxt,
Zar Xudoro chun xush oyad, pas chi harfi digar ast?

*Oltin bilan hatto Xudoni ham rozi qilish mumkin,
Agar Xudoga ham oltin xush kelsa, yana qanday gap bo'lishi mumkin?*

Hoziq uchun shonu shavkat va ulug'likdan ko'ra ma'naviy boylik, qalb pokizaligi afzal bo'lgan. U mansabdorlarning boyligi shuhratlari bilan shod bo'lishlarini, o'zi esa, ma'no olamida ko'ngul xazinasidagi boyliklar bilan faxrlanishini ta'kidlab o'tadi.

Ba giru dori buzurgā tu bosh xush, ki dili man,
Giriftaast, tamannoi doru gir nadorad.

Zi fazli olami ma'nā ba mazxani diliHoziq
Chavohirest, ki shohi falaksarir nadorad.

*Sen ulug'likning shonu shavkati bilan shod bo'l, Mening dilim esa bunga bog'lanmagan,
mansabu boyliklarniorzu qilmaydi. Ma'no olamining fazlidan Hoziqning dil xazinasida shunday
gavharlar borki, eng ulug' podshohda ham yo'q.*

Shoirning lirik qahramoni ba'zan o'zini yolg'iz va zamonning anduhlaridan mahzun bo'ladi. Boshqalar xursand bo'lib yurgan bir payti qalbidagi tashvishlardan, ozorlardan eziladi:

Maro chun bishkufad xotir, ki hamchun g'unchavu lola,
Dilam xun ast tu bar tu, jigar dog' ast to bar to.
Dar in ayyom har kas jomi ayshe mekashad chun gul,
Manu dog'i dilu xuni jigar chun lolai humro.

Ko'nglimda g'uncha-yu lola kabi fikru xotiralar ochilgan bir paytda qalbim ich-ichi bilan qonu, jigarim dog' ustiga dog'dir. Bu kunlarda gul kabi har bir kishi aysh jomini sipqorib turgan bir payti, mening esa, qalbim qip-qizil loladek dog'-u, jigar qip-qizil qondir.

Adabiyotimizdagi har bir mashhur shoir borki, u davrning siyosiy-ijtimoiy masalalaridan chetda turolmaydi. Jamiyat haqida o'zining munosabatini bildiradi. Hozir lirikasida ham bunday baytlar tez-tez ko'zga tashlanadi. Hozir mansab va davlat egalariga, xalq va mamlakat ahvolini toqat qilib bo'lmaydigan yomon darajaga yetkazgan odamlarga nisbatan qattiq nafrat bilan qaraydi. Shoirning fikricha, haqiqiy gavharlar hech qachon «o'rgimchak toriga» tizilmaydi; shuningdek, bunday past tabiatli odamlar ham xalqqa haqiqiy rahbar bo'la olmaydilar:

Xalqi olamro na har dun dast bar sar mekashad,
In qadah az davri gardun mehri xovar mekashad.
Bori uzvi johro har sifla natavonad kashid,
Hech tori ankabute iqdi gavhar mekashad?!

Har qanday pastkash (nodon) inson olam ahliningboshini siylay olmaydi, davron aylanishidagi bu qadahni sharq quyoshigina torta oladi. Mansabning og'ir yukini har qanday past odam ko'tara olmaydi, O'rgimchakning ipi qachon marvarid shodasini torta olgan (ko'tara olgan) ?!

Hozirning yozishicha, zolimlarga ko'p ishonish kerak emas. Ularning soxta tavoze-siga uchish, chayonning zahr solishidan bexabar qolishdek gap.

Qasdi zolim az tavozy' juz tamhidi zulm,
Meshavad xam neshi aqrab zahr chun barmekshad.

Zolimning tavoze'dan (kamtarlikdan) qasdi, (maqsadi, niyati) zulmga tayyorgarlikdan boshqa narsa emas, Chayonning nishi ham zahrini chiqarmoqchi bo'lganda egiladi...

Shoir zolimlarga ishonmaslikka va zulmga beparvo bo'lmaslikka chaqiradi. Zulmdan ogoh bo'lib, unga chora ko'rishni chayonning nishi misolida tushuntiradi. Chunki chayon nishini xam qilsa, demakki, zaharli nishini suqib olishga tayyorgarlik ko'radi. Undan ehtiyot bo'lish shart. Shunga o'xshash zolimning har lahza zulmini daf etish choralarini ko'rish lozim.

Hozir zamon ahlining dunyoparast, mansabparstligini tanqid qiladi. Ular joyi kelgan har qanday yovuzlikni qilishlari mumkin:

Baski masti bodayi hirsand ahli zamon,
Tab'ashon xuni padar az shiri modar mekashad.

*Chunki zamon ahli hirs (ochko 'zlik) sharobidan mastdirlar,
Tabiatlari ona sutidan ota qonini tortib oladi (afzal biladi)lar.*

Ya'ni ular davlat va mansab hirs bilan o'zlariga eng yaqin odamlarga ham yomonlik qilishdan qaytmaydilar.

Shoir zamon ahlidan ko'pchilik she'r va hikmat qadriga yetmasligidan noliydi, nokas va past tabiatli insonlar ko'pligidan va ularga so'z aytayotganligidan afsuslanadi:

Ku adofahme, ki boobro' kunam kori zabon,
To ba kay bo siflatab'on rishjunboni kunam.

Ma'noni teran anglaydiganlar qaniki, ularga so'z qadrini tushuntirsam, qachongacha past tabiatli insonlarga soqol qimirlataman ya'ni so'z aytaman.?!

Boshqa bir o'rinda Hoziq erkin va ozod ekani, odamlarning minnatli yukini u emas, eshak tortishini aytdi. Zotan odamlar tirikchilik ba'zan pastkashlar minnatini tortishga majbur bo'ladilar. Bu ma'noga ishora qilib, Hoziq bir g'azal maqtaida shunday deydi:

Minnati dunon kashidan az baroi zindagist,
Kori Hoziq nest, in bori garoi xar mekashad.

*Nokaslar minnatini tortish tirikchilik uchunginadir,
Bu Hoziqning ishi emas, u minnatli yukni eshak tortadi.*

Hoziqning lirik qahramoni doimo yor visoliga intiladi, ammo turli to'siqlar sabab, visol orzusiga erisholmaydi. Natijada, og'ir g'am-anduhga botadi. U ba'zan zamon norasoliklaridan ko'z yumib, devonavor yashashni, "devona" bo'lib ko'rinishni afzal biladi. Chunki bunday umr o'tkazish, gohida kishiga osuda, tinch yashashga sabab bo'lishini ham ta'kidlaydi.

Gar namexohi, ki dardi sar kashi az ryzgor,
Hamchu Hoziq bo kamoli ziraki devona bosh!

Ya'ni, agar sen hayot tashvishlaridan bosh og'rig'ini chekmaslikni istasang, Hoziq kabi kamoli ziyorlik bilan "devona" bo'l! O'tkinchi dunyo uchun ortiq g'am yemasdan biroz befarq, beparvo bo'l. O'shanda ruhiy xotirjamlikka, osudalikka erishasan, degan kinoyaviy bir fikrni ilgari suradi.

Hoziqning o'zbekcha muxammaslari ko'proq Navoiy g'azallari asosida yaratilgan bo'lsa, uning tojikcha muxammaslari Hofiz, Bedil, Zebuniso g'azallari asosida yaratilgan. Xususan, Navoiyning "Jonga chun derman na erkin kuymog'ing kayfiyati?", "Ikki gul bir kecha kulbamni guliston aylabon", "Sarv-u ra'no qaddidin ra'no qading cholok emish" misralari bilan boshlanuvchi g'azallariga mahorat bilan taxmislar bitgan. Birgina misol. Hoziq Navoiyning:

*Jilvamu qildi sarig' bo'rkin kiyib ul sarvinoz,
Yoki chekdi shu'la ahzar jism ila sham'i taroz.*

matla'li g'azaliga juda go'zal muxammas bog'lagan:

*Menki qonim xanjari nozingga bo'lmishdir sabil,
O'lg'anim ul dam tururkim, qilmasa tig'ing qatil,
Garchi ko'zung qoshig'a til gar desa ham qolu qil,
Rozi ishqing derga paykoning erur ko'nglunga til,
Lol til birla qilur ermishtakallum ahli roz.*

Xulosa

Taxmis yozish san'atkordan katta mahorat talab qiladi. Hama taxmislar ham muvaffaqiyatli chiqavermaydi. Hozirning "Jonga chun derman na erkin kuymog'ing kayfiyati?" deb bilan boshlanuvchi Navoiy g'azaliga bog'lagan taxmisiga diqqat qilsak, uning noziktab' shoir sifatida Navoiydek beqiyos shoir misralariga hamohang satrlar bitkani, mazmunda, badiiy ifoda va fikrlar rivojida mushtaraklikni saqlab qolishga muvaffaq bo'lgani sezilib turadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Hozir o'z davrining rostgo'y, halol, adolatli va mohir san'atkorlaridan bo'lib, o'zining betakror she'rlari, dostonlari va boshqa asarlari bilan adabiyotimiz tarixida munosib iz qoldirdi.

Adabiyotlar / References

1. O'zbek adabiyoti tarixi. 5 tomlik, 4– tom. – Toshkent, Fan, 1978. – B. 204–215.
2. Fazliy Namangoni. Majmuayi shoiron. Toshkent. 2018. / Tarjimon . Mahmud Hasaniy/
3. R. Hodizoda, U.Karimov, S.Sa'diyev. "Adabiyoti to'yik" asrhoi XVI – XIX va ibtidoi asri XX". Dushanbe. Maorif. 274;
4. Qizil O'zbekiston» gazetasi, 1949 yil 8 iyun;
5. A z i z Qayumov. Hozir. Toshkent, 1957;
6. A z i z Q a y u m o v. Qo'qon adabiy muhiti, Toshkent, 1961;
7. S. Amirqulov. Junaydullo Hozir va dostoni o' «Yusuf va Zulayxo». Dushanbe, 1967;
8. E. Sh o d i y e v. Hozir kulliyoti, «O'zbek tili va adabiyoti» jurnali, 1971 yil, 2-son;
10. Sh o d i y e v. Hozir haqida yangi ma'lumotlar. «O'zbek tili va adabiyoti» jurnali, 1972 yil. 1-son, 1974 yil, 1-son.
11. Qunaydullohi Hozir. Yusuf va Zulayxo. Tahiyai matn, sharhi lug'otu tavzehot va muqaddimai Shamsiddini Nuriddin va Diloru Valisova. – Dushanbe: MN «Donish», 2023. – 310 s.

